

Väljendusoskuse õpe
Naiskodukaitse Tartu ringkonnas

14.03.2007

Kairit Henno (kasutatud on ka Kristi Kuninga materjale)

RIISTVARA

Eesti keele instituudi keelenõutelefon 631 3731
E–R kell 9–12 ja 13–17

www.eki.ee > keelenõuanne (vt näiteks keelenõuvakka ehk keelenõu korduma kippuvaid küsimusi)

www.eki.ee/knab (kohanimeandmebaas)

ÕS 2006

Eesti keele käsiraamat

Keelenõuanne soovitab 1

Keelenõuanne soovitab 2

Keelenõuanne soovitab 3

Eesti ortograafia

Eesti kirjakeele seletussõnaraamat

Võõrsõnade leksikon

SUUR JA VÄIKE ALGUSTÄHT

Austus ei sõltu algustähest.

Kokkuleppel Ehitustööde teostajaga ja Müüjaga tehakse Müügiobjektiks oleva Korterite planeeringus mõningaid muudatusi.

Ametinimetused, auastmed, aunimetused, teaduskraadid ja tiitlid kirjutatakse väikese algustähega: *malevapealik kapten Aren, ringkonna esinaine proua Nele Sarrapik.*

[Vahemärkus: tiitli *proua* kasutamiseks ei pea veenduma, kas keegi on neitsi (abielutu, vallaline, preili) või mitte, sest *prouaks* sobib kutsuda kõiki ametit õppinud ja end ise elatavaid naisi. Teine vahemärkus: sobiv on kasutada *minu mees*, *minu naine*, mitte *minu abikaasa* – nii ühe eestiaegse proua sõnul, kes „abikaasatamist” nõrdinult taunis.]

Niisamuti käivad väikese tähega sellised aunimetused nagu *aasta õpetaja*, *aasta isa*, *aasta sportlane*, *aasta auto*.

Asutuste, ettevõtete, organisatsioonide nimetustes kirjutatakse tavatekstis nimed suure tähega, liigisõnad väikesega. Läbivat suurtähte (s.t ka liigisõnad suurega) kasutatakse vaid üliametlikes tekstides (dokumentides, pitsatitel jmt): *Tartu ülikool*, *Eesti teaduste akadeemia*, *Eesti üliõpilaskondade liit*, *Eesti vabariik*, *Eesti kaitsevägi*, *eesti keele instituut*, *Vanemuise kontserdimaja*, *Eesti Näituste sinine paviljon*.

Euroopa Liit ~ euroliit
Euroopa Komisjon
euro

Asutuste allüksuste nimetused kirjutatakse väikese algustähega: *Kaitseliidu Tartu maleva esimene malevkond*, *Naiskodukaitse Tartu ringkonna akadeemilise jaoskonna juhatus*, *siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakond*, *Kukunurru kuningriigi keeleväenamistalituse büroo ümarlaud*.

Nimed kirjutatakse suure algustähega: *Kadri Kuusik*, *kass Artur*, *Perenaise sai*, *Saaremaa ralli*, *Kolme Koopa kohvik*, *sõjalaev Sulev*, *ansambel Untsakad*, *Valge Roosi ball*, *ajakiri Kaitse Kodu!*, *Tamme malevkond*.

Pealkirjalaadseid võib panna jutumärkidesse: *väliõppus Notsu*, *Puhh ja Seened ~ väliõppus „Notsu, Puhh ja seened”*. Pealkirjamalli on soovitatav kasutada siis, kui liigisõna eelneb nimele: *ralli „Valged ööd”*; kui liigisõna tuleb nime järel, on soovitatav tavapärase nimemalli: *Valgete Ööde ralli*.

Eesti keel eelistab omastavalist eestäiendit:

Kultase kohvik, Kuku raadio.

Täiesti väär on omastavas käändes nimi pärast liigisõna:

**kompvekid Teekonna, *spordiklubi Ringi.*

Jutumärgid on vahel [NB! mitte: **vahest*] vajalikud, et tagada arusaadavus.

Mari pani Kalevi ja Tiina kompvekid Lembitu jaki taskusse.

Mari pani „Kalevi” ja „Tiina” kompvekid „Lembitu” jaki taskusse.

Admiral Pitka saabus kai äärde.

„Admiral Pitka” saabus kai äärde.

Mõnikord on tarvis kasutada jutumärke: *laul „Kolm sõpra”, skulptuur „Koit ja Hämarik”, uudistesaade „Aktuaalne kaamera”* (s.t teoste, saadete pealkirjades).

Õigusaktide nimetusi saab kirjutada kaht moodi: puhtakujuliste nimetustena, s.t väiketähelistena, või siis (eriti pikemaid, pealkirjalaadseid) pealkirjamalli järgi: *põhiseadus, mitteeluruumide erastamise seadus, kaitseväeteenistuse seadus, „Riigi poolt eraõiguslike juriidiliste isikute asutamise ja nendes osalemise seadus”*.

[Vahemärkus: *seadusandlus* 'seadusloome, seaduste andmine ja sellega seotud protseduur', ei tähenda 'seadused, normatiivaktid, õigusaktid'; seega *kaitseväeteenistust käsitlevad õigusaktid*, mitte *kaitseväeteenistust reguleeriv seadusandlus*.]

Väikese tähega kirjutatakse pühade, tähtpäevade nimetused:

võidupüha, jaanipäev, jõulud, vabariigi aastapäev, ülestõusmispühad, sõbrapäev, suur reede, musta lamba aasta, valge kepi päev.

Autasunimetused: *Kotkarist, Liiliaristi V klass, II liigi 1. järgu Vabadusrist, medal Pro Patria.*

Ajaloosündmused: *Teine maailmasõda, Jüriöö ülestõus, Porkuni lahing, märtsipommitamine, külm sõda, laulev revolutsioon.*

EESTI-segadus:

Eesti aeg, Eesti-aegne ~ eestiaegne, eestimeelne, eestipärane, eestimaine.

*Eesti-sisene, aga: üle-eestiline (parem: üleriigiline, ülemaaline).
Eesti kroon, Eesti kaitsevägi, Eesti sõdur (Eesti kaitseväge sõdur), eesti sõdur (eesti rahvusest).*

Mandri-Eesti, aga: mandrieestlane; Välis-Eesti, väliseestlane; Kodu-Eesti, kodueestlane.

Muinas-Eesti, muinaseestlane (aga: nüüdis-Eesti).

Harju keskmine ☺

Muid: *Rootsi aeg, Vene võim, Saksa okupatsioon, Tsaari-Venemaa.*

TSITAATSÕNADE ÕIGEKIRI

Tsitaatsõnad on mõnest teisest keelest meie keelde täht-tähelt üle võetud sõnad: *action, browser, pub, manager* jmt. Enamasti need mugandatakse aja jooksul: *märul, brauser, publi, müügijuht*. Kui ei mugandata, tuleb jälgida õigekirja:

- tsitaatsõnad pannakse muust tekstist erinevasse kirja, nt kursiivi (*show*),
- tsitaatsõnu käänatakse ülakoma abil (*show'st*),
- tsitaatsõna ühendamisel liitsõnaks kasutatakse sidekriipsu (*tele-show*).

Sellest huvitavast tele-show'st võiks veelgi rääkida.

Muukeelsed nimed on ka mõnes mõttes nagu tsitaadid ning kirjutatakse eesti keeles nagu lähtekeeles, säilitades lähtekeele diakriitikud: *Beijing (Peking), Cēsis*. Erandiks on mõned ajaloolised nimed, mis on muganenud: *Pihkva, Helsingi, Riia*.

Kui ajalooline eestikeelne nimevaste on olemas, tasuks seda kasutada (*Väina jõgi pro Daugava, Ojamaa saar pro Gotland*).

New York > newyorklane

Bonn > bonlane (kaashäälikuühend!), *Tallinn > tallinlane*

Kaashäälikuühend: *kaslane ründas tünjat tallinlast, aga: ehkki, keskkond, koralllane.*

ki-liide: *kukki, tasski* [alati lõpus: *kellegagi, millegagi, kelletagi, milletagi*].

Muukeelsed isikunimed: *Baudelaire'il* (kursiivi pole vaja, apostroofi tuleb aga kasutada, kuna nime lõputäht ei hääldu), *Pascalil*.

KOKKU VÕI LAHKU?

Kallissõberootansindkahekümneviieendalmärtsilkahetuhandekahekümne teiselaastakellüheksateistkakskümmendkaheksapeolemistoimubmarij ajürirestoranistallinnavanalinnasaadressilpikkjalgüksteist.

Tavaolekus kirjutatakse sõnad üksteistest lahku.

- Täendus- ja kontekstipõhimõte (*lapse põlv ~ lapsepõlv*).
- Vormipõhimõte (*lugemise prillid ~ lugemisprillid, raamatute riul ~ raamaturiiul*).
- Traditsioonipõhimõte (*kaks tuhat ~ kakssada*).
- Pikkus (*erastamisväärtpaberi-arve*).

Ostsin Soome ohvitseri saapad. (Eelmine omanik oli Soome ohvitser.)

Ostsin Soome ohvitserisaapad. (Saabaste liik.)

ne-, line-omadussõnad kirjutatakse eelneva sõnaga kokku: kaheaastane, saja-aastane, alla seitsmeaastane, aga: rohkem kui kahekümne viie aastane, tuhandekraadine, Emajõe-äärne, Eesti-suurune, üleeuroopaline, meievaheline, sinu ja minu vaheline, V-kujuline, SS-lane.

Alati lahku: veel kord, kas või, mis tahes, just nagu, kes iganes, aastast aastasse, päevast päeva.

Kokku: järkjärguline, sammsammuline

Sidekriipsuga: võib-olla, nii-öelda, järk-järgult, päev-päevalt, samm-sammult.

Põhjamaad, Baltimaad (aga: Balti riigid)

Läänemere maad, Balkani maad, Skandinaavia maad, Vahemere maad (aga: vahemereline kliima), araabia maad

ÜLIPAHAD LT-MÄÄRSÕNAD

Meil kiputakse liialdama *lt*-määrsõnadega. (**See töö tuleb koheselt lõpetada. *Ma olen sellest piisavalt palju rääkinud. *Selle relva laskeulatus on oluliselt/tunduvalt suurem. *Pood on avatud ööpäevaringselt.*)

**algset: esialgu, esiotsa, algul (Maja oli ... kavandatud spordihooneks.)*

**eelnevalt: enne, varem, eespool (Olen sellest ... rääkinud.)*

**esmakordselt: esimest korda (... mainiti teda eilses päevakäsus.)*

**järgnevalt: järgmisena (... käsitleme seda teemat, kuidas metsas ellu jääda.)*

**jätkuvalt: kaua aega, pikemat aega, pikalt, üha, endist viisi (Jüri on ... haige.)*

**koheselt: kohe (See töö tuleb ... ära teha.)*

**kriitiliselt: üksipulgi (Nimekiri tuleb ... üle vaadata.)*

- **liigselt*: liiga palju (Ära ... muretse.)
- **massiliselt*: rohkel arvul, hulganisti, hulgi (Sipelgaid oli ...)
- **momentaanselt*: korra pealt, otsekohe, silmapilk (... kogunes tema ümber rahvahulk.)
- **oluliselt*: märksa (Mari panustas üritusse... rohkem kui Jüri.)
- **orienteeruvalt*: ligikaudu, umbes (... kell kolm olge kohal.)
- **piisavalt*: küllalt, üsna, üsnagi, võrdlemisi, kaunis, kaunikesti, päris, mõõdukalt, parasjagu (Mul on ... külm.) [Nii palju kui vaja ☺]
- **praktiliselt*: enam-vähem, peaaegu, tegelikult, õigupoolest, niisama hästi kui (... pool rühma oli hävitatud.)
- **samaaegselt*: samal ajal (Laskmistega ... korraldati ka orienteerumisõpe.) [NB! mitte: *viidi läbi orienteerumisõpe]
- **sisuliselt*: õigupoolest (... ütles ta seda, et...)
- **täiendavalt*: lisaks (Lahingutandrile toodi ... kuussada meest.) [Märkus: *täiendavad andmed, parem: lisaandmed.]
- **õigeaegselt*: õigel ajal (Ja olgu see ... tehtud!)
- **ööpäevaringselt*: ööpäev läbi (Hospital on avatud ...)

EKSITAVAD SARNANDSÕNAD

ENNE – ajaliselt varem (*enne mõtle, siis ütle*)

ENNEM – pigem (*ennem surm kui niisugune elu*)

ENAMIK – suurem osa (*enamik lapsi, enamikul inimestel/inimestest, enamik meestest jõuab kohale homme*)

ENAMUS – arvuline ülekaal, vastand on vähemus (*mis maa sõjaväes on naiste enamus?*)

JÄRELE – kannule, üle, alles (*tuli mulle järele, suppi jäi järele, mine arsti järele, targem annab järele*)

JÄRGI – kohaselt, abil, põhjal, alusel (*last raamatu järgi kasvatada ei saa, jätkas teed taevatähtede järgi*)

KÄSITAMA – aru saama, mõistma, tarvitama, rakendama (*kõnet käsitati üleskutsena*)

KÄSITLEMA – vaimselt millegagi tegelema, arutama (*küsimust käsitleti maleva juhatuses*)

KÄSITSEMA – käte abil kasutama (*ta käsitseb osavasti kuulipildujat*)

MUU HULGAS – kui tegu on ühe asjaga teiste seas (*muu hulgas oli relvade seas ka miinipildujaid*)

MUUHULGAS – muuseas, muide (*muuseas, kõik meie kuulipildujad on rikkis*)

PEALE – lisaks (*peale meie on veel teisi*)

PÄRAST – näitab ajalist suhet (*pärast õppust*)

VABANDAGE – andke andeks

VABANDAME – anname andeks

VAHEL – mõnikord (*ta käib meil vahel külas*)

VAHEST – ehk, võib-olla (*vahest pääseme täna tulelöögist*)

ÕIGESTI – vastand sõnale vääralt (*toimised õigesti*)

ÕIETI – õigupoolest (*ega ma teda õieti tunnegi*)

JA EI > EGA

**Mehed olid purjus, agressiivsed ja ei allunud politseinike seaduslikele korraldustele.*

*Mehed olid purjus, agressiivsed **ega** allunud politseinike seaduslikele korraldustele.*

**Ega sa purjus ei ole?*

***Ega** sa purjus **ole**?*

**Mul ei ole padruneid ja püssi.*

*Mul **ei ole** padruneid **ega** püssi.*

MITTE-TÕBI

**Palli mittemängimine on mittetervislik. Palli mängida on tervislik.*

OSA INIMESI

**Osad inimesed teevad sporti iga päev.*

Osa inimesi teeb sporti iga päev.

ENAMIK/ENAMUS

**Enamus inimesi tuleb sellega toime.
Enamik inimesi tuleb sellega toime.*

KOMAJAMA

*Kolmapäeval, 14. märtsil on emakeelepäev.
Untsakate, minu lemmikansambli plaat oli juba lettidelt kadunud.
Untsakatel, minu lemmikbändil, on homme sünnipäev.*

Olen sündinud Saaremaal Põide vallas Maasi külas.

*Kollased, punased ja rohelised õhupallid.
Suured punased plastmassist mänguasjad.*

Mõnikord käib koma ka ja, ning, ega, ehk, nii...kui ka, või ette.

Ma sõidan maale, et natuke hagu korjata, ning siis tulen ja teen keset linna suure lõkke.

Selliseid mehi nagu Mats võiks rohkem olla.

Metsamarjad, nagu (= näiteks) maasikad, mustikad, sinikad ja murakad, on väga vitamiinirohked.

On ühendsidesõnu jm ühendeid, mis ei eeldagi iga kord koma:

ainult et

ilma et

kui et

nii et

olgugi et

seda enam et

selle asemel et ~ selmet

sellepärast et

sest et

selleks et

peaasi et

sel ajal kui ~ sellal kui
parajasti kui
pärast seda kui
niipea kui

NUMBRITE VÕI SÕNADEGA?

Tavatekstis kirjutatakse numbrid 1–10 sõnadega: *nägin kümmet vaenlase tanki ja seitset BTRi.*

Kui lauses on palju arve, võib kirjutada numbriga: *ohvitsere oli 9 (neist 5 leitnanti, 1 kapten, 3 koloneli ja 1 kindral).*

Mõõtühikutähise, protsendi- ja paragrahvimärgiga kasutatakse numbrit: *vaenlase voori märgati 9 km kaugusel, õhutemperatuur on täna +3 °C.*

Kui arvule järgnev nimisõna osutab käänet, ei ole vaja arvule käänet lisada: *55. kilomeetril oli märgata vaenlase luurajaid, sõda lõppes 1945. aastal või 1945ndal (*1945ndal aastal).*

Lause selguse huvides tuleks hoiduda märkimast numbreid kõrvuti.

**Positsioonil on 3 90 mm kahurit.*
Positsioonil on 3 kahurit (90 mm).

**Suurtükke on järel [NB! mitte: järgi] 10. 5 neist on kasutuskõlblikud [NB! mitte: kõlblikud].*
Suurtükke on järel 10, neist 5 on kasutatavad.

Ümmargused arvud kirjutatakse numbriga, kui toonitatakse arvu täpsust.

Stipendiumi ~ õpiraha suurus on 1000 krooni.

KÄÄNATA VÕI MITTE?

eespool – ettepoole, eestpoolt
tagapool – tahapoole, tagantpoolt

tagaplaan – tagaplaanile, tagaplaanilt

kümmekond – kümmekonna, kümmekonda
sadakond – sadakonna, sadakonda

Tallinna – Tartu maantee

KUMBKI / MÕLEMAD

Kumbki ei teinud.

Mõlemad tegid.

*Esimene ja teine peatükk koosnevad *kumbki viiest jaost.*

KANTSELIIT: -MINE VÕIKS MINEMA MINNA

Kantseliidile ehk ametnikukeelele on omane nominaalstiil: lause on paljusõnaline, mõte laialivalguv ja mõnikord ka eksitav. Iseloomulik on *mine*-vormide rohkus (*õppima > õppimine > tegelen õppimisega pro õpin*) ja *poolt*-konstruktsioon (s.t lause on tehtud passiivseks, tegija on välja jäetud).

**Ma alustan laskmist niipea, kui olen padruni rauda saanud.*

Ma hakkan laskma...

**Palli mängimine poiste poolt on vastunäidustatud.*

Poisid ei peaks palli mängima.

**Nimestikku koostatakse õpilaste poolt. *Tuule poolt pargitud nägu.*

**Nägime varast politseiniku poolt kinnihoituna.*

Kantseliidi nakkust levitavad verbid *tegelema, läbi viima, teostama, sooritama, sisse viima, toimuma, aset leidma*.

Gerd Kanteri kettakaare esmane fikseerimine toimus 2000. aastal väljakukohtunike poolt.

Liikumise ohjamine toimub alati jõudude mõjul.

Reserveeritud summa avamiseks reserveerimistõendi kaotamise korral enne selle esitamist peab reserveerija esitama reserveerimistõendi väljastanud pangale saaja poolt viseeritud avalduse.

**Dünaamiliste näitajate mõõtmine toimub 3-dimensionaalset jõuplatvormi kasutades, mis on valmistatud TLÜ kinesioloogia labori inseneride poolt. Jõu näitajate registreerimine toimub programmiga MX.*

Kuidas parandada?

Dünaamilisi näitajaid mõõdetakse kolmemõõtmelise jõuplatvormiga, mille on valmistanud TLÜ kinesioloogialabori insenerid. Jõunäitajad registreeritakse programmiga MX.

Teha laused aktiivseks, *-mine* asemel kasutada *-da* (*õppimine > õppida on tore*), teha pikki lauseid lühemaks.

VÕÕRSÕNALIIASUS

Mul on košmaarne apetiit uurida võõrsõnade protsentuaalset representeeritust Eesti prestiižsemas perioodikas.

Sümposioonil palus privilegeeritud magistrant funktsionääril annulleerida eksaminandi koostatud retsensioon, kuna doktorandi arvates oli tegu potentsiaalse mahhinatsiooniga.

Tõsielust:

Kinnitava faktooringuga hinnati eelnevalt [NB! parem: varem] kasutatud küsimustike faktorstruktuuri valiidsust ja mudeli koostamiseks kasutatud tunnuste diskriminantsust.

Diski prolapsiga patsientidel võib kauakestev seljavalust tingitud inaktiivsus põhjustada seljalihaste atroofiat. Ka postoperatiivselt võib lihase või närvikahjustuse tagajärjel välja kujuneda vastava piirkonna lihaste atroofia. Istmikunärvivalul ja operatsioonist põhjustatud valul on samuti oluline roll alaselja düsfunktsioonis. Valu aeglustab kerelihaste kontraktsiooni algust, kusjuures selline lihasstabilisatsiooni vähenemine suurendab seljavigastuste riski veelgi. Närvi-lihassüsteem etendab väga tähtsat rolli alaselja normaalse funktsiooni ja stabiilsuse tagamisel.

Võõrsõnad – vali õige ja kirjuta see õigesti: võtsin dušši; nišis oli kauss šašlõkki; taburetil on vaseliin, tärpentin ja mandariin; spontaanne tervituskaart prestiižsele professorile.

Tõsielust: rahvusvaheline haiguste *kvalifikatsioon / klassifikatsioon.

LOOGIKAVEAD

Tekivad, kui

- valitakse vale sõna
- alammõiste seotakse vale ülemmõistega
- sõnu on liiga palju
- sõnu on liiga vähe
- sõnade vahel on väärseos

Mees viidi kinniseotud silmadega bussi.

Vedelik püsib gaasilises olekus vahukihi pinnal.

Hüppelati kohale jõudes muutis tuul suunda.

Koeri võib tänavale viia ainult suukorvis.

Laskmises kaotas Ungari võistleja ühe silmaga inglasele.

Pühade puhul ellu jäänud võitlejaid külastanud Bush ütles, et olukord rindel on mitte kõige parem.

Gruusias jõustus tulirelva seadus. Relva tuleb hoida kodus, relva kandmine on keelatud. See paragrahv ei laiene varem kohtulikult karistatud isikutele, psüühiliselt haigetele ja narkomaanidele.

Käsitlen seda jämeda töödistsipliini rikkumisena.

Briti diplomaat on abielus kahe lapsega.

Regionaalne koordinaator vastutab Gruusia, Eesti, Valgevene ja Venemaa piirkonna spetsialistide koolituse eest laste väärkohtlemise alal.

See oli mehe koer, kes kaduma läks [mees? koer?].

Koer oli kaduma läinud mehe oma. Koer kuulus kaduma läinud mehele.

Mehe koer läks kaduma. Mehe koer läks kaduma, mitte naise oma.

NIPET-NÄPET

**eelpool mainitud
eespool mainitud, eelmainitud*

*segu on *järgneva / järgmise koostisega: ...*

*lasketulemused olid *järgnevad / järgmised: ...*

*järelevalve, täiendus*u*koolitus*

*kõlblik / *kõlbulik*

*soovitav / *soovitav*

**reeglina / üldjuhul, enamasti*

printima – kodeeritud teavet automaatselt märkidena paberil esitama
trükkima – polügraafiliselt paljundama

- Trükkimine on polügraafiline paljundamine, printimine on info automaatväljastus arvutist paberile.

Tähenduse muutus: *täna* > *praegu, nüüd*. Samamoodi on muutunud sõnade *hetkel* ja *momendil* tähendus.

Täna käib keskmine eestlane poes neli korda nädalas.

Momendil on ta töötu.

Ülemus oli hetkel koosolekul.

U-REFLEKSIIVID (enesekohased verbid)

Kuidas teised allüksused sellest teavituvad?

Väljak ehitus täis kahe kuuga.

Kontsert pühendub aastapäevale.

Ta kõrvad kikutusid kaugeid hääli püüdes.

REKTSIOON (sõltuvus)

sarnanema kellega?

põhinema millel?

rajanema millel?

tuginema millele?

kaastunne kelle vastu?

hoolitsus kelle eest?

muretsema mille pärast?

vastutus mille eest?